



Att vårda ett levande kulturarv

– värdering av skötselmetoder för gräs ur ett kulturarvs- och upplevelseperspektiv

Caring for a living cultural heritage – evaluation of methods for lawn maintenance from a cultural heritage and visitors experience perspective

Thea Folke

Examensarbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsingenjörsprogrammet
Alnarp 2021



Att vårda ett levande kulturarv – värdering av skötselmetoder för gräs ur ett kulturarvs- och upplevelseperspektiv

Caring for a living cultural heritage – evaluation of methods for lawn maintenance from a cultural heritage and visitors experience perspective

Thea Folke

Handledare: Anna Peterson, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Åsa Klintborg Ahklo, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0841

Program: Landskapsingenjörsprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2021

Omslagsbild: "Green Scythe Fair, Muchelney 2017-9" by Odd Wellies, licensed with CC BY 2.0. <https://creativecommons.org/licenses/by/2.0/>

Nyckelord: kulturarv, historisk trädgårdsskötsel, historisk trädgård, gräsmatta, upplevelsevärde

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Arbetet syftar till att undersöka de olika skötselmetoder för gräs som finns att välja för en historisk trädgård samt om de utgör ett värdefullt kulturarv och/eller bidrar med ökade upplevelsevärden för trädgårdens besökare. Skötselmetoderna värderas utifrån aspekterna kulturarvsvärde, upplevelsevärde, buller och drivkraft. Resultaten analyseras utifrån vilken klassificering av gräs de olika skötselmetoderna lämpar sig för.

Resultaten visar att historiska skötselmetoder för gräs är en viktig del av kulturarvet. De gamla metoder som bygger på hantverksskicklighet och är starkt kopplade till traditioner utgör ett viktigt men hotat immateriellt kulturarv. Historiska skötselmetoder bidrar också till bevarandet av det biologiska kulturarvet genom att gräset fortsätter skötas på det sätt man gjort under århundraden. För besökare kan historisk skötsel innebära ökade upplevelsevärden framför allt genom att levandegöra den historiska miljön och erbjuda en ovanlig upplevelse. I värderingen framkommer att lien är det redskap som har högst kulturarvs- och upplevelsevärde för samtliga klassificeringar av gräs. Andra värdefulla metoder är slätterbalk dragen av häst (för äng och högvuxen gräsmatta) och bete (för högvuxen gräsmatta och bruksgräsmatta). Lägst värden får de skötselmetoder som använder sig av motordrivna redskap. För att valet av skötselmetod ska bli historiskt korrekt för platsen så behöver varje plats individuellt analyseras utifrån vilka skötselmetoder som historiskt sett använts för gräset och vilka mål man har med skötseln.

Nyckelord: kulturarv, historisk trädgårdsskötsel, historisk trädgård, gräsmatta, upplevelsevärde

Abstract

The aim of this work is to investigate the various methods for lawn maintenance in a historic garden and analyse if they are a valuable cultural heritage and/or if they provide an enhanced experience for the garden visitors. The methods are valued from these aspects: value as cultural heritage, value as visitors experience, noise, and source of power. The results are then analysed with regards of what type of lawn the methods are suitable for.

The results show that the historic methods for lawn maintenance are an important part of the cultural heritage. The old methods that rely on craftsmanship and has a strong connection to traditions are an important but threatened intangible cultural heritage. Historic methods also contribute to preservation of the biological cultural heritage by continuing the use of traditional maintenance in that place. From a visitors perspective, the choice of methods for lawn maintenance may impact the visitors experience by bringing the history to life and providing an unusual experience. From the valuation of different methods it becomes clear that the scythe has the highest cultural and experience value for all types of lawn. Other valuable methods are horse-drawn mowing beam (for meadow and high grass) as well as grazing animals (for high grass and low-cut lawn). The methods that use tools driven by motors had the lowest value for all categories. When choosing the right method for a historic lawn the place needs to be analysed to see what methods have been used in that place and also what are the maintenance goals.

Keywords: cultural heritage, historic garden maintenance, lawn, visitors experience

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	6
1. Inledning.....	7
1.1. Syfte.....	8
1.2. Frågeställningar	8
1.3. Avgränsningar och definitioner	8
2. Metod	10
2.1. Litteraturstudie	10
2.2. Värdering av skötselmetoder.....	11
3. Resultat.....	14
3.1. Den historiska trädgården som kulturarv – bevara eller utveckla?	14
3.2. Gräsmattans utveckling från 1600-talet till idag	17
3.3. Skötsel av gräsmattor för att bevara immateriellt och biologiskt kulturarv ..	19
3.4. Skötsel av gräsmattor för ökade upplevelsevärden	21
3.5. Beskrivning och värdering av skötselmetoder för gräs	23
3.5.1. Bete.....	24
3.5.2. Lie	25
3.5.3. Slätterbalk dragen av häst	26
3.5.4. Manuell cylindergräsklippare	27
3.5.5. Traktordragen och motormanuell slätterbalk	29
3.5.6. Cylindergräsklippare dragen av häst	30
3.5.7. Rotorgräsklippare.....	31
3.5.8. Motordriven cylindergräsklippare.....	32
3.5.9. Röjsåg med nylonlina, gräsklinga och knivbalk	33
3.5.10. Robotgräsklippare.....	34
3.6. Sammanställning av värdering	35
4. Analys	36
4.1. Vilken metod har högst kulturarvs- och upplevelsevärde?.....	36
5. Diskussion.....	38
5.1. Vidare forskning.....	40
Referenser.....	41

Tabellförteckning

Tabell 1. Bete	25
Tabell 2. Lie	26
Tabell 3. Slätterbalk dragen av häst.....	27
Tabell 4. Manuell cylindergräsklippare.....	28
Tabell 5. Traktordragen och motormanuell slätterbalk.....	29
Tabell 6. Cylindergräsklippare dragen av häst.....	30
Tabell 7. Rotorgräsklippare	31
Tabell 8. Motordriven cylindergräsklippare	32
Tabell 9. Röjsåg	33
Tabell 10. Robotgräsklippare	34
Tabell 11. Sammanställning.....	35

1. Inledning

En trädgård består till stor del av levande material som ändrar form, flyttar på sig eller dör om inte vi människor sköter den. Trädgården är i sig inget naturligt förekommande fenomen, utan är ett direkt resultat av människors aktivitet. Människan väljer vad som får växa var, påverkar växternas utseende genom kontinuerlig tuktning, rensar bort oönskade växter och förbättrar jorden för att optimera för de växter vi valt att vi vill ha. När detta upphör så återgår växterna till sitt naturliga beteende: häckar och gräs växer fritt och ändrar form, nya arter etablerar sig, andra arter försvinner och strukturer suddas ut. Avbildningar kan visa hur trädgården en gång såg ut och lämningar i marken visa strukturer, men det växtmaterial som försvunnit eller blivit förvuxet måste bytas ut och originalmaterialet är för evigt förvanskat. Trots att trädgårdarna på så sätt är sköra, så saknas det kunskap och förståelse kring historiska trädgårdar inom kulturmiljövården och trädgården blir ofta sekundär jämfört med tillhörande historiska byggnader (Flinck, 2013, s. 9).

Det är inte bara trädgårdens utseende som riskerar att gå förlorat. Trädgårdskonsten har en lång historia i Sverige och Europa. Med varsam hand har man skött trädgårdarna och teknikerna har förts vidare från hand till hand, mästare till lärling. När trädgårdarna går förlorade och skötseln av parker och trädgårdar effektiviseras med nya motordrivna redskap, när trädgårdsmästarens skicklighet kan tummas på tack vare maskinernas hjälp, så förlorar vi också ett ovärderligt immateriellt kulturarv: konsten och kunskapen om att vårda en trädgård med handdrivna redskap. Många tekniker har redan gått förlorade då det saknas dokumentation på hur historiska redskap använts, och ännu fler riskerar att försvinna om vi inte aktivt väljer att fortsätta använda dem i dagens trädgårdar och parker. Kopplat till de historiska skötselmetoderna är också det biologiska kulturarvet och den biologiska mångfalden det bidrar med. Ett känsligt kulturarv som skapats av människans brukande av marken i århundraden och som går förlorat den dag den historiska skötseln upphör.

I det här arbetet kommer jag att undersöka den historiska skötseln av gräsmattor som en del av kulturarvet. Gräsmattor utgör ofta grunden i en trädgård eller park, erbjuder en grön bakgrund för blommande växter och är ett mjukt underlag för picknick och lek. De skvallrar också om trädgårdens historia. Variation i

artsammansättningen kan tala om hur gräsmattan skötts, vart det gått gånger som växt igen eller vart man sått in nytt gräs efter reparation. Förutom att bidra till att bevara gräsmattan och det immateriella kulturarvet så kan historiska skötselmetoder för gräs bidra med högre upplevelsevärden för trädgårdens besökare. Vistelsen i trädgården blir en unik möjlighet att uppleva hela det levande kulturarvet, en bit levande historia och se något som inte tillhör vanligheten men ändå kan kännas igen från historiska skildringar.

1.1. Syfte

Syftet med det här arbetet är att lyfta bevarandet och brukandet av historiska skötselmetoder för gräs som en viktig del i att vårda det immateriella och biologiska kulturarvet i historiska trädgårdar, och hur historiska skötselmetoder för gräs kan bidra med ökade upplevelsevärden för besökare.

Mitt mål är att skapa en förståelse för varför bevarande och skötsel av historiska gräsmattor är viktigt ur ett kulturarvs- och upplevelseperspektiv, samt att genom ett enkelt verktyg jämföra flera moderna och historiska skötselmetoderna för gräs för att se vilka metoder som är värdefulla ur ett kulturarvs- och upplevelseperspektiv.

Arbetet riktar sig till föreningar, yrkesverksamma och privatpersoner som ställs inför att vårda en historisk trädgård, studenter på landskaps- och trädgårdsutbildningar, samt en intresserad allmänhet.

1.2. Frågeställningar

På vilket sätt är skötseln av gräsmattor i historiska trädgårdsanläggningar en viktig del för bevarandet av immateriellt och biologiskt kulturarv?

Kan valet av skötselmetod påverka upplevelsevärdet för trädgårdens besökare?

Vilka metoder bidrar mest till bevarandet av kulturarv och ökat upplevelsevärde?

1.3. Avgränsningar och definitioner

Arbetet fokuserar på historiska trädgårdar i Sverige som är öppna för allmänheten och anlagda från ca 1600-talet fram till idag. Jag har valt 1600-talet som nedre gräns då det är under denna tid som allt större fokus börjar läggas på trädgårdar, främst i adelskretsar, och allt mer skrivs ner i böcker. Jag har valt att ta med även moderna trädgårdar för att kunna sätta dessa i relation till de historiska trädgårdarna. Mer om begreppet historiska trädgårdar tas upp i 3.1.

I det här arbetet talas det om *historiska skötselmetoder*. Jag definierar historiska skötselmetoder som alla skötselmetoder som använts innan införandet av bensindrivna/eldrivna redskap, både handhållna och åkbara, och oavsett i vilken utsträckning de används idag. I viss mån skulle även äldre bensindrivna maskiner kunna räknas som historiska, men om utvecklingen inte inneburit en förändring i hur maskinen arbetar utan bara varit förbättringar av samma maskin, så anser jag att det då snarare handlar om den historiska utvecklingen av maskinen, inte själva sköseltekniken. Även om arbetets huvudfokus ligger på de historiska skötselmetoderna så behandlas även de moderna skötselmetoderna för att kunna jämföra skötselmetoderna med varandra. Detta eftersom de moderna skötselmetoderna används i stor utsträckning i historiska miljöer idag, och eftersom det i vissa fall kan vara försvarbart att använda en modern skötselmetod i historisk miljö.

Arbetet behandlar endast skötselmetoder för att slå och klippa gräs. I några fall där det är relevant för förståelsen så tas kompletterande skötsel upp i beskrivningen av skötselmetoden, men den kompletterande skötseln ingår inte i bedömningen.

Ekonomiska aspekter för respektive skötselmetod kommer inte specificeras då detta kan variera kraftigt beroende på varje enskild anläggnings förutsättningar. Till exempel skiljer sig kostnaden beroende på om skötsel sker i egen regi eller på entreprenad, om det finns entreprenörer i närheten som kan erbjuda den historiska skötselmetoden och håller med redskap, om den egna personalen är erfaren med skötselmetoden samt anläggningens egna mål med skötseln.

2. Metod

För att besvara mina frågeställningar har jag använt mig av två metoder: litteraturstudie och värdering av skötselmetoder utifrån ett värderingsverktyg.

Litteraturstudien har jag använt för att svara på varför det är viktigt att bry sig om historisk skötsel och det immateriella kulturarvet, hur man kan tänka inför valet att bevara, utveckla eller avveckla en trädgård, hur gräsmattor använts och utformats i trädgårdar i Sverige från 1600-talet till idag, vilka skötselmetoder som finns att välja på och vilka egenskaper skötselmetoderna har. För att sedan värdera skötselmetoderna utifrån dessa aspekter och jämföra dem med varandra så har jag utformat ett enkelt analysverktyg i form av en tabell.

2.1. Litteraturstudie

Det finns få undersökningar på hur själva skötselmetoden bidrar till bevarandet av kulturarv och hur skötseln påverkar upplevelsevärdet för besökare i historiska trädgårdsanläggningar. I litteraturstudien har jag först undersökt vad som utgör kulturarv och definitioner av begreppet historisk trädgård, hur gräsmattorna utvecklats från 1600-talet fram till idag och vad som sägs kring bevarande och utveckling av trädgårdar.

För att ta reda på gräsmattans utveckling och historia i Sverige har jag till stor del utgått från Flinck *Tusen år i trädgården* (1994) och Ignatieva et. al. *Lawns in Sweden* (2018). Vidare har jag sedan tittat på skötsel av gräsmattor ur ett kulturarvsperspektiv och då framför allt det immateriella och biologiska kulturarvet. Själva utövandet av en historisk skötselmetod är ett immateriellt kulturarv och bör bevaras av flera anledningar, en anledning är för att brukandet av historiska skötselmetoder också bidrar till bevarandet av det biologiska kulturarvet.

För att undersöka kulturarvet har jag använt mig av mycket material från Riksantikvarieämbetet. De har utgivit många texter som inte klassas som forskning men som jag bedömer som trovärdiga. Även Hantverkslaboratoriets skrifter om historisk trädgårdsskötsel har varit mycket värdefulla. Hantverkslaboratoriet är ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Göteborgs universitet, och deras

texter är skrivna utifrån kunskap från utövare av historiska skötselmetoder som är verksamma i historiska trädgårdsanläggningar.

Min hypotes är också att brukandet av historiska skötselmetoder ökar upplevelsevärde för besökare i den historiska trädgårdsanläggningen. Det finns väldigt lite skrivet om hur skötselmetoder uppfattas som upplevelsevärde, därför har jag med hjälp av Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (2002) identifierat potentiella aspekter av skötseln som kan bidra till ökat upplevelsevärde i en historisk trädgård.

2.2. Värdering av skötselmetoder

Utöver litteraturstudien görs en bedömning av respektive skötselmetod utifrån aspekterna kulturarvsvärde, upplevelsevärde, buller och drivkraft.

Kulturarvsvärde och upplevelsevärde bedöms utifrån Unnerbäcks bok *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (2002). Unnerbäck har satt upp ett antal kategorier för att bedöma dokument- och upplevelsevärden. Dessa värden grundar sig i värdering av framför allt byggnader och byggd miljö och därför har en anpassning av kategorierna gjorts i det här arbetet för att de ska gå att applicera på trädgård och trädgårdsskötseln betydelse.

I bedömningen anges också drivmedel och ljudnivå. Båda dessa aspekter är viktiga vid val av skötselmetod. Drivmedel spelar framför allt roll för miljön, men även arbetsmiljön även om arbetsmiljö som sådan inte är med i denna bedömning. Även ljudnivån spelar roll för arbetsmiljön, och är dessutom en viktig aspekt när det kommer till besökarens upplevelse.

Kulturarvsvärde: (högt/lågt) Bedöms utifrån tre av Unnerbäcks kategorier. Fokuset ligger här på själva skötselmetoden och om den är bärare av ett kulturarv och/eller bidrar till bevarandet av det biologiska kulturarvet. Ett tungt argument är om metoden bedöms försvinna om den inte tas i bruk i historiska trädgårdar.

Samhällshistoriskt och socialhistoriskt värde: ger information om samhällets historia, lokalt och regionalt, samt hur människor bott, levt och arbetat. Det immateriella kulturarvet och det biologiska kulturarvet bidrar till detta, de talar om hur människor levt och brukat jorden, och vilka miljöer man levt i.

Teknik- och industrihistoriskt värde: det immateriella kulturarvet talar om vilka tekniker som användes förr, och visar på den tekniska utvecklingen i samhället. Värdefull kunskap i teknikerna kan också bevaras. Skötselmetoden som bärare av historiskt hantverkskunnande är av stor betydelse.

Sällsynthet: att det finns få av denna typ av byggnaden, antingen få överallt, eller få regionalt. Sällsynthet är i sig inte en bevarandefaktor, utan måste sättas i relation till den historiska kontexten och representativitet. Historisk skötsel är sällsynt och relevant här eftersom det finns en risk att kunskapen om tekniken går förlorad om den inte brukas.

Upplevelsevärde: (högt/lågt) Har till syfte att se om skötselmetoden ger ett mervärde för besökarna i trädgården genom att informera besökarna om historiska skötselmetoder och det immateriella kulturarvet, samt förstärker upplevelsen av att vistas i en historisk miljö. Värderingen bygger på fem av Unnerbäck's kategorier.

Miljöskapande värde: innebär att byggnaden bidrar till miljöns helhetliga uttryck, det kan vara en utmärkande byggnad i ett gatuhörn eller en lada för ängsslåtter som sticker upp på ängen. I den historiska trädgården bidrar skötseln till hur hela miljön upplevs. En bullrande motor, ljudet av hästhovar mot en grusgång och det bågformade mönstret i prydnadsgräset efter att det slagits med lie är exempel som påverkar hur den historiska miljön uppfattas.

Kontinuitetsvärde: visar historiens vingslag genom byggnader från olika tidsåldrar. Den historiska trädgården utgör en byggsten i att berätta hela landskapets historia, den historiska skötseln förstärker detta.

Autenticitet: innefattar både den dokumenterade äktheten och känslan av äkthet. Historisk skötsel ökar autenticiteten, men medans autenticitet är viktigt så kan även icke historiskt korrekta metoder uppfattas som historiska om de överensstämmer med besökarens bild av vad som är historiskt.

Pedagogiskt värde: är platsens inneboende berättelse om en bit av vår historia eller levnadsförhållanden. Upplevelsen är ofta subtil och svår att greppa som ett upplevelsevärde för den som inte redan har en djup förståelse för platsens historia. Historisk skötsel har ett potentiellt stort pedagogiskt värde eftersom den berättar om hur trädgården sköts genom historien.

Sällsynthet: betyder att det finns få av denna typ av byggnaden, antingen få överallt, eller få regionalt. Historisk skötsel är en sällsynt syn och därför ett potentiellt stort upplevelsevärde.

Buller: (högt/lågt) Tillför skötselmetoden ett buller i ljudmiljön som med stor risk uppfattas som störande av besökare? Utgångsläget är att alla förbränningsmotorer bullrar och får bedömningen "högt". Ev. andra ljud som kan påverka upplevelsevärdet berörs i texten under denna punkt men tas inte med i tabellen.

Drivkraft: (handdriven/hästdriven/batteridriven/motordriven) Hur drivs redskapet som används vid denna skötselmetod? Alla skötselmetoder, förutom bete, kräver att en människa på något sätt styr, knuffar eller bär redskapet. De metoder som anges som handdrivna och hästdrivna drivs dock helt utan någon form av motor, det är människans/hästens kraft som driver hela redskapet inklusive ev. klippaggregat.

Exempel:

Tabell 2. Lie

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Högt	Högt	Lågt	Handdriven

3. Resultat

I denna del redogörs resultaten från litteraturstudien, följt av resultaten av värderingsmodellen. I kapitel 3.1 redogörs för begreppet kulturarv, historisk trädgård och teoretiska resonemang kring bevarandet och utvecklingen av trädgårdar som kulturarv. Kapitel 3.2 beskriver gräsmattans utseende och användning och hur det förändrats från 1600-talet till idag. Kapitel 3.3 redogör för begreppen immateriellt kulturarv och biologiskt kulturarv och hur historiska skötselmetoder dels i sig självt utgör ett viktigt immateriellt kulturarv, dels bidrar till bevarandet av det biologiska kulturarvet. Kapitel 3.4 redogör för hur historiska skötselmetoder kan bidra till ett ökat upplevelsevärde för besökare. I kapitel 3.5 ges en kortfattad beskrivning av de mest betydande skötselmetoderna för gräs, och bedömningen av skötselmetoderna utifrån värderingsverktyget redovisas i text och tabell för respektive skötselmetod. I kapitel 3.6 återfinns en sammanställd tabell över samtliga skötselmetoder för att lätt kunna jämföra de olika metoderna med varandra. Kapitel 3.2, 3.3 och 3.4 lägger tillsammans grunden för värderingen av skötselmetoderna i kapitel 3.5 och 3.6.

3.1. Den historiska trädgården som kulturarv – bevara eller utveckla?

1972 antog Unesco *Konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv* med målet att skydda viktiga miljöer och byggnadsverk från förstörelse och öka kunskapen bland sina medlemsländer om varför detta är viktigt. I konventionen framgår att världens kulturarv hotas av förfall där ändrade sociala och ekonomiska förhållande spelar en stor roll, och att förfall av kulturarv utarmar det värdefulla och oersättliga arv som tillhör hela mänskligheten. Sådär definierar Unesco begreppet *kulturarv*:

I denna konvention skall följande betraktas som »kulturarv«:

minnesmärken: arkitektoniska verk, monumentala skulpturer och målningar, element eller byggnadsverk av arkeologisk art, inskriptioner, grottbostäder samt flera företeelser tillsammans som är av särskilt stort universellt värde ur historisk, konstnärlig eller vetenskaplig synpunkt;

grupper av byggnader: grupper av fristående eller sammanhängande byggnader som på grund av sin arkitektur, enhetlighet eller belägenhet i landskapet är av särskilt stort universellt värde ur historisk, konstnärlig eller vetenskaplig synpunkt;

miljöer: verk skapade av människan eller av naturen och människan i förening samt områden innefattande arkeologiska miljöer som är av särskilt stort universellt värde ur historisk, estetisk, etnologisk eller antropologisk synpunkt. (Unesco, 1972, s. 24)

Kulturarv spänner med andra ord över många områden. Även om denna konvention främst ligger till grund vid utnämning av världsarv, så säger den något om vikten av att vårda och bevara värdefulla miljöer och lägger grunden även för bevarandet av historiska trädgårdar.

Vad är då en historisk trädgård? Nationalencyklopedin (u.å.) beskriver trädgård som ”ett vanligtvis inhägnat markområde för odling av växter, ofta sådana med större krav än åkergrödor.” Den första betydelsen av ordet trädgård tros ha varit en äng planterad med fruktträd (Ignatieva et. al. 2018, s. 31). En i det här fallet bättre definition ges av International Council on Monuments and Sites (Icomos) för *historisk trädgårdsanläggning*:

En historisk trädgårdsanläggning är en arkitektonisk och hortikulturell komposition av allmänt historiskt eller konstnärligt intresse. Som sådan utgör den ett historiskt minnesmärke. /.../ En historisk trädgårdsanläggning är en arkitektonisk komposition vars huvudsakliga beståndsdelar utgörs av levande växter. Därmed uppstår anläggningens uttryck i spänningsfältet mellan årstidernas växlingar, naturens gång, växtlighetens föränderlighet och förgänglighet, och den konstnärliga strävan efter att bevara anläggningen oförändrad. /.../ Begreppet historisk trädgårdsanläggning är tillämpligt på såväl små trädgårdar som på stora parker, formella såväl som ’landskapliga’ (Icomos, 1982, s. 1-2).

Någon exakt ålder för när en trädgård räknas som historisk finns inte. Internationellt anses trädgårdar anlagda till och med 1960 som värda att bevara (Flinck, 2013, s. 12). I Sverige kan kommuner och länsstyrelser besluta att skydda trädgårdar som kulturresevat. Då utgår man inte från ålder, utan andra värden som ”skyddsvärda markslag och naturtyper”, ”värdefulla kulturhistoriska spår och lämningar”, ”särskilt goda förutsättningar att pedagogiskt belysa kulturhistoriska berättelser” och ”områden som pekats ut i regionala eller nationella program och strategier eller med stöd av internationella konventioner” (Riksantikvarieämbetet, 2014, s. 6-7).

Att göra förändringar i kulturarvsmiljön ses ofta som motsatsen till bevarande (Flinck, 2013, s. 187). När vi talar om trädgård kan dock dessa begrepp behöva gå hand i hand. I en historisk trädgård är målet ofta att bevara den så lik ursprunget som möjligt, samtidigt är förändring oundvikligt eftersom trädgården är uppbyggd av levande material som växer, förökar sig och dör. Ett exempel är att man idag gärna vill bevara gamla och sjuka träd till varje pris (Peterson, 2006, s. 57). Men att

växter växer, blir gamla och måste bytas ut var inget främmande förr, man planterade ofta för framtiden. Dessutom kan allt för gamla och förvuxna träd och buskar förändra bilden av vad som var tänkt från början. Vi bör alltså inte vara rädda för att vid behov plantera nya träd (Peterson, 2006, s. 57 - 58). Det är därför viktigt att skilja på den förändring som sker genom att växtmaterialet utvecklas och som är en del av skötseln, och förändring genom omgestaltning (Flinck, 2013, s. 187).

Även om en historisk trädgård i första hand bör bevaras med växtmaterialets utveckling som enda förändring så finns ibland behovet att göra ytterligare ingrepp (Statens fastighetsverk, 2015, s. 9). När ett ingrepp måste göras så bör utgångspunkten vara att förändringen ska vara reversibel. Det krävs noggranna undersökningar av platsens värde som kulturarv, och med fördel används traditionella och lokala material och metoder. Många historiska trädgårdsanläggningar är idag öppna för allmänheten och populära besöksmål. Då kan till exempel tillgänglighetsanpassning behövas för att så många som möjligt ska kunna uppleva trädgården och förändringen kan då anses vara ”ett värdigt tillägg från vår tid” som trots att det inte ingår i originalgestaltningen ändå kan vara önskvärd (Statens fastighetsverk, 2015, s. 9-11).

När man vill rusta upp en trädgård som på grund av bristande skötsel helt eller delvis förfallit så är begreppen restaurera, rekonstruera och renovera centrala. Restaurera innebär att man återställer en trädgård som delvis förfallit men där struktur och växtmaterial finns kvar. Rekonstruktion görs när en trädgård förändrats eller försvunnit. Då utgår man från historiskt källmaterial och återskapar miljön. Renovering handlar om att återskapa trädgården till nyskick (Flinck, 2013, s. 22-24).

Alla trädgårdar kräver skötsel för att kunna bevaras. Trädgården är ett resultat av människans försök att genom skötsel som beskärning, rensning, gödsling och vattning styra växternas utveckling för att uppnå ett visst mål. Skötsel innebär också att vid behov föryngra, föröka och byta ut växtmaterial. Att trädgården sedan kontinuerligt sköts på samma sätt är en förutsättning för att trädgården ska behålla sitt utseende. Om skötseln avbryts kommer växterna fortsätta utvecklas men återgår då till sitt naturliga beteende och naturen tar över (Flinck, 2013, s. 18). Men precis som att trädgårdens gestaltningsmässiga ideal ändrats över tid så har även bilden av vad som är ”välskött” förändrats. Här är gräsmattan ett bra exempel, där man under andra halvan av 1900-talet med maskinens hjälp kunnat hålla stora ytor gräs väldigt kortklippt och prydlig. Att hålla så stora ytor kortklippta var inte möjligt i samma utsträckning när allt behövde slås för hand med lie. Idag börjar attityden förändras igen, när en högvuxen gräsmatta tillskrivs nya värden exempelvis högre biologisk mångfald (Peterson, 2006, s. 66-67). Hur noga en plats sköts kan också påverka

den upplevda känslan av ålderdom. Mossbevuxna stenar uppfattas ofta som tecken på hög ålder, och kan i sig öka känslan av att platsen är viktig att bevara (Peterson, 2006, s. 67). Att låta vissa element i trädgården återspegla trädgårdens ålder kan därför vara önskvärt. Även om upplevelsen av vad som är välskött eller ej till stor del beror på individens synvinkel, så spelar skötseln roll för trädgårdens utseende, besökarens upplevelse och hur väl det faktiskt återger en korrekt bild av den historiska miljön.

Alltid när det handlar om bevarande, restaurering och rekonstruktion så ställs beslutsfattare inför många frågor. Vilka trädgårdar ska bevaras och från vilka tidsåldrar? Vilka utgör värdefulla kulturarv som måste bevaras för framtiden? Vilka är inte det och kan tillåtas att man gör om eller överger? Dessa val är av stor betydelse för hur vårt kulturarv lever vidare och påverkar hur vi uppfattar vår historia. Det som finns bevarat eller avbildat utgör våra referenser för hur livet och landskapet såg ut förr, oavsett om det som finns bevarat är representativt för historien eller en unik företeelse (Peterson, 2006, s. 59 – 60). Det påverkar i sin tur våra val av vad som ska bevaras inför framtiden och hur vi tänker att historien såg ut. Trots att bilden vi har kan vara felaktig så är uppfattningen att historien ska se ut på ett visst sätt stark nog för att vi ska fortsätta avbilda den på det sättet (Peterson, 2006, s. 53-54). Detta kan särskilt spela roll om anläggningen måste locka besökare. Då är det inte bara beslutsfattarens bild som spelar roll utan även besökarnas. Även om besökarens syfte kan vara att lära sig om kulturarvet så söker man primärt en underhållande upplevelse och lockas av det som bekräftar ens egen bild av historien (Andersson & Feinhals, 2007, s. 24-26). Att upplevelsen är autentisk är sekundär efter att den är underhållande, även om det på senare tid börjat uppfattas som allt viktigare.

Även om vi har källmaterial att vända oss till så kommer vi aldrig kunna uppfatta dåtiden på det sätt den tidens människor uppfattade sin samtid. Vi kan inte heller veta vad framtidens människor kommer se som viktigt och värdefullt. På så sätt kan man säga att valet av vad som bevaras eller inte snarare reflekterar dagens samhälle och våra nutida värderingar än historiska fakta (Peterson, 2006, s. 69-70).

3.2. Gräsmattans utveckling från 1600-talet till idag

För att kunna bedöma vilka skötselmetoder för gräs som är historiskt korrekt på en plats så behöver vi ha en grundläggande förståelse för hur gräsmattan sett ut, använts och utvecklats genom historien.

Gräs är under lång tid en viktig del av det brukade landskapet i Sverige (Ignatieva et. al. 2018, s. 29-31). Lövängar med lövträd och högvuxet gräs betas eller slås för

att ge foder åt djuren. Dessutom används gräs länge som skydd på taken. De första gräsmattorna i modern mening uppkommer på medeltiden i Europa och kan vara antingen släta, gröna kortklippta ytor, eller fyllda med blommor. De är dock sällsynta och något endast för de mest välbärgade. I Sverige introduceras de genom klostren.

Under 1600-talet får adeln i Sverige allt större tillgångar och intresset för trädgårdar tar fart (Flinck, 1994, s. 29-40). När trädgården tidigare behövts främst i syfte att producera mat åt människor och djur finns nu ekonomi för rent dekorativa trädgårdar. Inspirationen hämtas från Frankrike där Andre le Notre utvecklar den stil som kommer att vara rådande under stora delar av 1600- och 1700-talet. Det tidiga 1600-talets renässansträdgårdar är storskaliga, ordnade och designas efter matematiska förhållanden. Ängar anläggs som botten i trädkvarteren. Det hö som slås säljs eller ges som foder till de egna djuren. Den kortklippta gräsmattan dyker upp i större utsträckning under andra hälften av 1600-talet som botten i mönsterparterrer när den barocka stilen gör sitt intåg. Den franske trädgårdsmästaren André Mollet är verksam i Sverige och ser gräsmattan som ett sätt att anpassa de detaljerade broderiparterrerna av buxbom som är populära i Frankrike till svenska förhållanden (Ignatieva et. al. 2018, s. 32-33). Gräsmattan i parterren ska skötas efter engelsk standard vilket innebär att den ska hållas mycket kort och tät.

I gestaltandet av 1700-talets trädgårdar influeras fortfarande svenska trädgårdsarkitekter av barockens storslagna trädgårdar, men i mindre skala (Flinck, 1994, s. 49). Kronan har begärt tillbaka stora delar av den rikedom adeln kunde åtnjuta under 1600-talet och det finns inte längre pengar för storskaliga renässans och barockanläggningar. I Frankrike och England utvecklas stilen *ferme ornée* som handlar om att förena nyttoträdgården med en estetiskt tilltalande trädgård. Denna stil blir mycket populär i Sverige. Barockens strikta estetik finns kvar men blandas med parterrer för nyttoodling. De dekorativa parterrerna förenklas och domineras av gräskvarter omgivna med blomlistor eller träd (Flinck, 1994, s. 54).

Mot senare delen av 1700-talet och början på 1800-talet introduceras de engelska landskapsparkerna och det nya romantiska idealet (Flinck, 1994, s. 65). I Sverige behåller man de barocka trädgårdarna närmast huset och anlägger de böljande parkerna i anslutning till den. Busk- och trädgrupper bildar rum längs de slingrande gångarna som kan kantas med gräsrabatter. Mellan buskar och träd bredde gräset ut sig och gräset hålls kort av betande djur eller slås med lie. Hagaparken ses som Sveriges första riktiga landskapspark och har från början skötts nästan uteslutande med lie (Ignatieva et. al. 2018, s. 34-35).

1830 uppfins den första gräsklipparen i England, och med det kan användandet av gräsmattor öka (Ignatieva et. al. 2018, s. 35-37). Gräsmattan används som en botten eller canvas som lyfter fram skönheten i träd, buskar, blommor och skulpturer. I Sverige får gräsmattan en betydande roll i de offentliga parker som växer fram under framför allt andra hälften av 1800-talet, och det är också nu ordet gräsmatta börjar få sin nutida innebörd. Nytt i slutet av 1800-talet är att man nu får beträda alla gräsytor och använda dem för vila eller umgänge (Nolin, 1999, s. 110-111). Tidigare har man strikt hållit sig till trädgårdsgångarna. Ytorna blir betydligt större och kan inte längre överblickas i ett ögonkast. Gräsklipparen introduceras i Sverige först under sent 1800-tal, och det är troligt att många av de vidsträckta gräsmattorna i de offentliga parkerna var mer ängslika och slogs med lie ett par gånger per år.

På 1900-talet blir kortklippta gräsmattor standard (Ignatieva et. al. 2018, s. 38-39). Med funktionalismens ideal kommer gräsmattan att användas i större utsträckning i boendemiljöer. Samtidigt börjar man inse att många av de gamla herrgårdsträdgårdarna riskerar att försvinna när de moderniseras för att passa tidens ideal och försök till restaurering görs (Flinck, 1994, s. 54). Anläggningarna är dock dyra och skötselintensiva. Ett sätt att försöka bevara dem blir att behålla trädgårdarnas grundstrukturer men ersätta stora ytor med gräs som kan skötas rationellt. Under 1900-talets andra hälft rationaliseras och massproduceras gräsmattan ytterligare i miljonprojekten, och idag utgörs 55% av gräsytorerna i Sveriges tätorter av kortklippt gräsmatta (Ignatieva et. al. 2018, s. 38-39).

3.3. Skötsel av gräsmattor för att bevara immateriellt och biologiskt kulturarv

Som nämnts i kapitel 3.1 så innefattar begreppet kulturarv många olika aspekter, men tittar man på världsarvskonventionen (Unesco, 1972) så syftar man där främst till fysiska konstruktioner eller miljöer. Unesco arbetade därför fram *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (Unesco, 2003) där man klargör att även det immateriella kulturarvet är viktigt att bevara. I konventionen definieras det immateriella kulturarvet (“the intangible cultural heritage”) som följer:

The “intangible cultural heritage” means the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, /.../ The “intangible cultural heritage”/.../ is manifested inter alia in the following domains:

- (d) knowledge and practices concerning nature and the universe;
- (e) traditional craftsmanship. (Unesco, 2003)

Historiska skötselmetoder som bygger på tradition och hantverkskunskap kan således betraktas som ett immateriellt kulturarv. Genom att lära sig om de traditionella tekniker som använts så ökar också förståelse för våra förfäders arbets- och levnadsförhållanden, teknikutvecklingens betydelse, landskapets utveckling och vår relation till marken och djuren genom historien.

Det som gör det immateriella kulturarvet, och därmed de historiska skötselmetoderna som bygger på hantverksskicklighet, till ett känsligt och hotat arv är att de nästan alltid kräver att metoden har lärts ut från person till person. Vissa insatser har gjorts för att skriftligen beskriva och därmed bevara de historiska skötselmetoder som hotas. Ett exempel är *Liehandboken* (Stenholm Jakobsen, 2015). Även där lyfts värdet av att lära sig metoderna med hjälp av någon som är erfaren. En erfaren utövare kan se små brister i utövandet som kan vara svårt för den oerfarne att notera på egen hand. Det innebär att när historiska skötselmetoderna tas ur bruk i den konventionella skötseln, så blir det av desto större vikt att man i de historiska anläggningarna använder sig av dessa metoder för att de inte ska försvinna.

En annan aspekt är det *biologiska kulturarvet*. Det biologiska kulturarvet är inte en uttalad del av Unescos konventioner, men tangerar de tre kategorierna *kulturarv*, *naturarv* (Unesco, 1972) och *immateriellt kulturarv* (Unesco, 2003). Riksantikvarieämbetet definierar biologiskt kulturarv som följer:

”Det biologiska kulturarvet utgörs av ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och vars långsiktiga fortlevnad och utveckling förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel.”
(Riksantikvarieämbetet, 2014, s. 3)

En historisk trädgård som inte genomgått större förändringar i modern tid är ofta full av biologiskt kulturarv till följd av långsiktigt och outtröttligt brukande. Gamla gräsmattors artsammansättning är ett bra exempel. Artsammansättningen påverkas dels av hur de anlades, dels av hur de sköts under sin livstid (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 10). En viss typ av skötsel gynnar vissa arter, när skötseln förändras så förändras också artsammansättningen och kan ge gräsmattan ett helt annat uttryck. Artsammansättningen kan också skvallra om trädgårdens gamla strukturer, var man har gjort ingrepp och så vidare.

Det biologiska kulturarvet är skapat av människan och en del av det mänskliga arvet, och är inte synonymt med biologisk mångfald (Riksantikvarieämbetet, 2014, s. 3). Däremot är bevarandet av det biologiska kulturarvet på många sätt viktigt även för den biologiska mångfalden (Tandre, 2014, s. 16). Vissa känsliga och

sällsynta arter gynnas av att marken under lång tid brukats på ett visst sätt. I takt med att det gamla varierade skogs- och jordbrukslandskapet rationaliseras minskar mångfalden och trädgårdar får en ökad betydelse för dessa arters överlevnad. Det krävs då att skötseln på dessa platser gynnar mångfalden på samma sätt som det gamla jordbrukslandskapet. Att använda sig av en skötselmetod som historiskt sett använts på platsen har därför stor betydelse för bevarandet av det biologiska kulturarvet.

3.4. Skötsel av gräsmattor för ökade upplevelsevärden

Upplevelsevärden handlar om det som människor medvetet eller omedvetet upplever medan de vistas i en miljö. I en historisk trädgård så spelar dessa upplevelsevärden en stor roll för att locka besökare. Den huvudsakliga anledningen till att man besöker ett kulturarv är för att det är underhållande, och i andra hand för att man vill lära sig mer om kulturarvet (Andersson & Feinhals, 2007, s. 24). Den pedagogiska aspekten kan också i många fall vara svår att uppfatta för den som inte redan besitter god kännedom om kulturarvet (Unnerbäck, 2002, s. 102). Det mesta som finns skrivet om upplevelsevärden i park- och trädgårdsmiljön handlar om den fysiska miljön, dess utformning och kvaliteter. När vi tittar på historiska skötselmetoder så kan även själva skötseln bli till en upplevelse för besökarna (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 33). Det kan i sin tur användas som ett stärkande argument utöver bevarandet av kulturarv för att historiska metoder ska användas i historiska trädgårdar.

Upplevelser är subjektivt och hur något uppfattas varierar mellan individer. Men genom att ställa upp ett antal kriterier för bedömning går det ändå att skaffa sig en bild av vad som potentiellt bidrar med upplevelsevärden. Unnerbäck (2002) beskriver i *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* ett antal kategorier för bedömning av upplevelsevärde. Unnerbäck's kategorier beskrivs utifrån ett bebyggelseperspektiv. När vi applicerar dessa kategorier i ett skötselperspektiv handlar de inte längre om platsen i sig utan om hur skötseln bidrar till att förstärka dessa värden på platsen. Följande kategorier kan hjälpa till att identifiera vilka upplevelsevärden skötsel av gräsmattor kan bidra med: *Miljöskapande värden*, *Kontinuitetsvärde*, *Autenticitet*, *Pedagogiskt värde*, och *Sällsynthet*.

Miljöskapande värde handlar om element som bidrar till hur platsen upplevs som helhet och innefattar många aspekter. Unnerbäck (2002, s. 85-88) talar om byggnader som bidrar till att ge gatan eller landskapet ett visst intryck och som sätter karaktären för området. På liknande sätt kan vi titta på hur valet av skötselmetod påverkar hur miljön som helhet upplevs. Miljöskapande värden kan då handla om ljud, lukter och skötselresultat. Ett exempel är att när lie används för

att slå kortklippta gräsmattor så ger det gräsmattan ett karaktäristiskt bågformat mönster som bidrar till att förstärka upplevelsen av att det är en historisk miljö (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 14). Ett annat exempel är buller. I Boverkets rapport *Landskapets upplevelsevärden – vilka är de och var finns de?* (2007, s. 49) framhålls aspekter som ”ostört”, ”fritt från buller” och ”lugn och fridfull karaktär” som några av de viktigaste egenskaperna hos grönområden. Detta är inte direkt kopplat till just historiska miljöer, men det visar att det lugn som många historiska skötselmetoder kan bidra med på grund av att de inte drivs av bullriga motorer är ett uppskattat upplevelsevärde. Det finns också belägg för att användning av hästar i skötseln kan ha lugnande effekter (Palmquist, 2020, s. 17). Att använda hästar i skötseln skulle därför ytterligare kunna bidra till det miljöskapande värdet

Kontinuitetsvärde innebär att en plats bär spår som illustrerar den historiska utvecklingen på platsen, till exempel byggnader från flera tidsåldrar inom ett område (Unnerbäck, 2002, s. 91-92). Den historiska trädgården måste här ses som en del i att berätta om en plats historia, där området runt omkring ställer den i sitt perspektiv. Skötseln blir ett sätt att förstärka kontinuitetsvärdet om platsen sköts på samma sätt under lång tid. I förhållande till omgivningen så visar skötseln hur samhället i området har utvecklats.

Autenticitet som upplevelsevärde handlar främst om den upplevda känslan av äkthet eller historisk korrekthet och är tätt förknippat med patina och åldrande (Unnerbäck, 2002, s. 91-92). Ur skötselperspektivet innebär det att valet att använda historiska skötselmetoder gör att platsen upplevs som mer historiskt korrekt och förstärker besökarens upplevelse, den historiska tekniken förstärker att platsen är gammal. Eftersom vi pratar om upplevelsen så skulle det dock också kunna innebära att även en skötselmetod som inte är dokumenterat historiskt korrekt på platsen ändå kan uppfattas som historisk och förstärka autenticiteten om det motsvarar besökarens uppfattning av vad som är historiskt.

Pedagogiskt värde innebär att elementet berättar något om vår historia för besökaren. Enligt Unnerbäck (2002, s. 102) överskattas ofta det pedagogiska värdet eftersom man tänker att kulturarvet i sig ska berätta om vår historia när det i själva verket kan vara mycket svårt att uppfatta vad denna berättelse egentligen handlar om. När vi tittar på skötsel som pedagogiskt upplevelsevärde handlar det dock om att levandegöra kulturmiljön och dels visa på historiska skötselmetoder, dels förtydliga platsens inneboende pedagogiska värde. Därför kan det pedagogiska värdet ändå anses viktigt här.

Sällsynthet som upplevelsevärde innebär något ovanligt som inte ses överallt. Sällsynthet behöver i det här fallet inte nödvändigtvis ha en historisk koppling men

det är uppseendeväckande för att det är något som besökaren inte ser ofta i sin vardag.

Genom en sammanvägning av dessa kriterier går det att skaffa sig en god uppfattning om vilka skötselmetoder för gräs som har potential att erbjuda besökarna högre upplevelsevärden i den historiska trädgården.

3.5. Beskrivning och värdering av skötselmetoder för gräs

I det här kapitlet redogörs för bedömningen av flera skötselmetoder för gräs i historiska trädgårdar utifrån min värderingsmodell ihop med en kortfattad beskrivning av skötselmetoderna och dess viktigaste egenskaper. Skötselmetoderna presenteras i ungefärlig ordning från äldst till nyast. Två övergripande faktorer som är viktiga för valet av skötselmetod är klassificeringen av gräsytan samt redskapets sätt att slå gräset. Dessa faktorer är inte med i bedömningen men redogörs för i beskrivningen av metoden.

Klassificeringen av gräsytan som ska skötas spelar roll för valet av skötselmetod, och i redogörelsen för respektive skötselmetod anges vilken klassificering metoden är lämplig för. Det finns olika sätt att klassificera gräsmatta, här har jag valt att utgå från Moviums *Skötselmanual 98* (Persson, 1998) som ofta är utgångspunkten vid klassificering. Manualen beskriver och klassificerar de vanligast förekommande skötselobjekten i svenska parker, kyrkogårdar och bostadsgårdar. Att rakt av använda denna klassificering i historiska trädgårdar kan vara problematiskt eftersom de historiska gräsmattornas kan ha helt andra krav på utseende, skötsel och användning. Exempelvis kan kraven på gödsling och vattning stämma dåligt överens med den historiska skötseln av gräsmattan (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 33). Klassificeringarna används därför här som ett riktmärke för vilka metoder som lämpar sig för vilken typ av gräsmatta. Vid klassificering av själva gräsmattan i den historiska trädgården behöver beskrivningen däremot anpassas noggrannare för den specifika platsen.

Enligt manualen delas gräsytor in i följande klassificeringar; *prydnadsgräsmatta*, *bruksgräsmatta*, *högvuxen gräsmatta* och *äng* (Persson, 1998). *Prydnadsgräsmattan* är den mest intensivt skötta gräsytan och hålls klippt till ca 4 cm. Den ska hållas tät och grön hela tillväxtsäsongen med vattning och gödsling, rensas på störande ogräs samt luftas och dressas. Den är inte avsedd för att beträdas utan endast för prydnad. *Bruksgräsmattan* får växa sig lite högre än prydnadsgräsmattan, ca 8-10 cm. Här ställs inte heller samma krav på vattning och ogräsrensning. Gödsling utförs vid behov. Bruksgräsmattan får vanligen beträdas och användas för

umgänge som lek och bollspel, men i historiska trädgårdar kan det finnas ytor där även dessa är olämpliga att beträda (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 31). *Högvuxen gräsmatta* används där ytan inte brukas mer än tillfälligt och man vill dra ner på skötselintensiteten men som ändå ska ge ett vårdat intryck. Klippes ca 2-5 ggr/år. Äng ska till skillnad från högvuxen gräsmatta innehålla örtväxter och slås 1 gång per år. Höet får ligga kvar ett kort tag och fröa av sig, och tas sedan bort (Persson, 1998).

Det finns framför allt tre principer för ett redskap att slå gräs: *Skärande*, *klippande* och *roterande* redskap (Svensson & Moreau, 2012, s. 38). Jag har valt att kort kalla dessa för *klipp-principer*. Vilken klipp-princip redskapet använder sig av spelar roll för skötselresultatet, framför allt på mycket kortklippta gräsmattor och äng. Skärande innebär att grässtrået skärs av med ett vasst blad, likt en kniv. Klippande betyder att redskapet har två skär som gräset klipps av mellan, likt en sax. Roterande innebär ett snöre eller vässat blad som i hög hastighet roterar runt en axel och slår av gräset. Skärande och klippande metoder lämnar en rak snittyta på grässtrået medan roterande metoder trasar sönder vegetationen. Roterande redskap tenderar också att i olika grad fördela det som klippts till mindre delar, medan skärande och klippande redskap i högre grad lämnar klippet i ett stycke. Framför allt vid skötsel av äng bör roterande redskap undvikas då det söndertrasade gräsklipppet tillför önskad näring till marken (Svensson & Moreau, 2012, s. 38).

3.5.1. Bete

Användningsområde: bruksgräs, högvuxen gräsmatta.

Klipp-princip: ej applicerbart

Djur som betar kan vara den äldsta metoden att hålla gräs kort. Historiskt sett har betesdjur som hjortar, kor, får och kaniner varit en vanlig syn i större parker (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 21-22). Det var praktiskt av flera anledningar: gräset hölls kort medan djuren fick bete, djuren var ett trevligt inslag i parkmiljön och försåg människorna med kött och skinn. Djuren kan antingen gå en längre tid på ett större inhägnat område, eller hållas i mindre hägnader som flyttas runt allt eftersom djuren betat av området. Djur betar inte jämnt över hela ytan, utan utelämnar de växter som de inte gillar (Johnsson et. al. 2011, s. 18). Beroende på vilka arter gräsmattan består av så kan kompletterande slätter behövas om man inte vill ha tuvor eller sly i ytan.

En annan viktig aspekt vid val av just betesdjur är besökstrycket, särskilt om planen är att besökare ska kunna gå igenom hägnaden (Stenbacken 2007, s. 17). Om platsen är välbesökt kan besökare i hägnet innebära en stressfaktor för djuren. Vissa djur som tjuvar och baggar är också olämpliga att ha i hägnen som besökare vistas i eftersom de kan vara aggressiva. Ligger trädgården i anslutning till urbana

områden ökar risken för skadegörelse som kan vara direkt livshotande för djuren, exempelvis lösa hundar, förstörda staket och stöld eller slakt av djur.

Kulturarvsvärde: Högt. Betande djur har varit ett betydande inslag i kulturmiljön och kan berätta om människans viktiga relation till djuren genom historien. Betande djur i parkmiljö är ovanligt och i de fall där bete använts historiskt sett bidrar betet både till att bevara en historisk skötselmetod och bevara det biologiska kulturarvet.

Upplevelsevärde: Högt. Betande djur kan vara en ovanlig syn, särskilt för besökare som bor i städer. Bete har ett pedagogiskt värde i att visa att djuren var en viktig del av människors liv förr. Djuren bidrar också till att skapa en viss miljö i trädgården, dels eftersom en betad gräsyta utseendemässigt skiljer sig från en klippt, dels för att djurens närvaro bidrar till den upplevda miljön med ljud och lukter.

Buller: Lågt, djuren ger inte ifrån sig ljud som stör. Istället kan de ljud som djuren ger ifrån sig, exempelvis får som bräker, vara ett positivt inslag i ljudmiljön.

Drivkraft: Ej applicerbart

Tabell 1. Bete

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Högt	Högt	Lågt	-

3.5.2. Lie

Användningsområde: paradgräs, bruksgräs, högvuxen gräsmatta, äng.

Klipp-princip: skärande

Lien är kanske det främsta historiska redskapet när man talar om gräs och är ett redskap som använts under mycket lång tid. Lien ses kanske främst som ett redskap för slåtter av högvuxet gräs och äng. Men historiskt sett har allt från sly och våtmarker (Stenholm Jakobsen, 2015, s. 53) till kortklippta prydnadsgräsmattor skötts med lie (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 13-14). Att hantera lie är ett hantverk som kräver kunskap och övning, och särskilt om det är kortklippta ytor som ska slås. För att uppnå ett tillfredsställande resultat krävs förutom erfarenhet ett vasst blad, att ytan är jämn och att gräset är fuktigt av dagg (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 14-15). Lien är även ett förhållandevis lättmanövrerat redskap på ytor med många hinder, till skillnad från slåtterbalkar samt rotor- och cylinderklippare.

Lien har ett lätt bågformat blad monterat till ett orv. Det finns flera typer av blad som anpassas efter olika behov (Stenholm Jakobsen, 2015, s. 51-52). Orvets längd, placeringen av handtag och bladets vinkel är individuellt anpassat till den som ska använda lien. Lien förs i en cirkelrörelse runt den som hanterar lien och bladet skär av gräset (Stenholm Jakobsen, 2015, s. 39-41).

Kulturarvsvärde: Högt. Lien har en lång historia i Sverige och alla historiska gräsmattor har med stor sannolikhet någon gång skötts med lie. Lien används sällan idag men har mycket att berätta om vår historia och hur människor levt och brukat jorden. Dessutom är lieslåtter ett historiskt och kulturellt viktigt hantverk med en stark koppling till det biologiska kulturarvet men där kunskapen om utövandet riskerar att gå förlorad om lien slutar att användas.

Upplevelsevärde: Högt. Att se gräs slås med lie är en ovanlig syn, men är ändå en tradition som många fortfarande kan känna igen när de ser det tack vare att det avbildas i många folkkära historiska skildringar, exempelvis Astrid Lindgrens Bullerbyn. Därmed förstärker användandet av lie upplevelsen av att vistas i en historisk miljö och ger besökaren möjlighet att lära sig om kulturarvet. På kortklippta gräsmattor lämnar lien ett karaktäristiskt bågmönster i gräset som utöver själva lieslåttern kan förstärka platsens autenticitet.

Buller: Lågt. Lien ger inte ifrån sig några ljud annat än ett svagt svishande när bladet dras genom gräset.

Drivkraft: Handdriven

Tabell 2. Lie

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Högt	Högt	Lågt	Handdriven

3.5.3. Slätterbalk dragen av häst

Användningsområde: högvuxen gräsmatta, äng

Klipp-princip: klippande

Alla slätterbalkar består av två rader med skär. I samband med att slätterbalken dras framåt så förs den ena raden i sidled medan den andra är fast och mellan skären klipps grässtrået av. Hästdragen slätterbalk har använts sedan mitten av 1800-talet (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 23). Användandet av dragdjur var förr en naturlig syn

både på landsbygden och i städer (Palmqvist, 2020, s. 14). Hästdrivna redskap kan också minska kompakteringen av gräsytor, som kan vara ett problem med tyngre motordrivna maskiner som traktorn. Slåtter med slåtterbalk kräver att ytan som slås är plan och till största delen fri från hinder som måste väjas för, samt att ytan är rensad från stora grenar och skräp som annars kan förstöra skäret (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 23).

Kulturarvsvärde: Högt. Användandet av häst som dragdjur bevarar en lång tradition av att ha hästen som arbetskamrat och ger en glimt av den miljö som dåtidens människor levde i där hästen var ett vanligt inslag. Den hästdragna slåtterbalken är också ett historiskt redskap som använts i Sverige och berättar om teknikutvecklingen inom skötseln av gräsytor och kunskapen om att använda hästen som redskap.

Upplevelsevärde: Högt. Hästar ses sällan i trädgårdsmiljö men innehar ett stort pedagogiskt och miljöskapande värde när de används i skötseln. Användandet berättar om historiskt brukande av marken och bidrar till den autentiska upplevelsen i en historisk miljö.

Buller: Lågt. Hästdragen slåtterbalk ger inte ifrån sig ljud som stör ljudmiljön, tvärtom kan det låga men karaktäristiska ljudet av skären som förs fram och tillbaka vara ett positivt inslag som förstärker den historiska känslan.

Drivkraft: Hästdriven

Tabell 3. Slåtterbalk dragen av häst

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Högt	Högt	Lågt	Hästdriven

3.5.4. Manuell cylindergräsklippare

Användningsområde: paradgräs, bruksgräs

Klipp-princip: klippande

Den manuella cylindergräsklipparen räknas som den allra första gräsklipparen och uppfanns år 1830 av engelsmannen Edward Beard Budding (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 17). Den introducerades i Sverige runt år 1860, och började användas allmänt i större utsträckning under tidigt 1900-tal. Cylindergräsklipparen fungerar

genom att ett vridet blad roterar mot ett vasst skär och klipper av gräset. Cylindergräsklipparen kan klippa gräset mycket kort och ger ett jämnt resultat. Detta innebär dock också att den också är känsligare för ojämnheter i gräsmattan som tuvor och skräp (Johnsson et. al. 2011, s. 19). Den manuella klipparen drivs av att en person knuffar klipparen framför sig och i och med det drivs även de roterande bladen. Den manuella cylindergräsklipparen är liten och tyst, och kommer lätt åt små ytor. Dock finns det få manuella gräsklippare för professionellt bruk, de flesta som finns på marknaden är anpassade för mindre privata trädgårdar där kravet på hållbara material inte är lika stort (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 18)

Kulturarvsvärde: Lågt. Manuella cylindergräsklippare är förhållandevis vanliga än idag, och även om redskapet kan berätta om den tekniska utvecklingen för skötsel av gräsmattor så kräver den inget särskilt hantverksskunnande och den används ännu i många mindre privatträdgårdar, risken att metoden försvinner är därmed låg.

Upplevelsevärde: Högt. Även om redskapet i sig inte är uppseendeväckande, så är det ovanligt att se det användas i offentliga trädgårdar. Redskapet har ett högt pedagogiskt värde eftersom det berättar om historisk skötsel och kan öka autenticiteten. Dessutom är den tyst vilket i sig är positivt och ytterligare förstärker känslan av att vistas i en historisk miljö.

Buller: Lågt. Den ger ifrån sig ett visst läte när bladen roterar men det bedöms inte störa ljudmiljön.

Drivkraft: Handdriven.

Tabell 4. Manuell cylindergräsklippare

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Högt	Lågt	Handdriven

3.5.5. Traktordragen och motormanuell slätterbalk

Användningsområde: högvuxen gräsmatta, äng

Klipp-princip: klippande

Traktorn introducerades i Sverige i början av 1900-talet (Thunström, 2017, s. 33-35). I mitten av seklet var traktorer allt mer vanligt förekommande men användes ofta parallellt med dragdjur, först runt 1960 har traktorn nästan helt tagit över rollen som dragkraft. Den motormanuella slätterbalken är en modernare uppfinning.

Traktordragna och motormanuella slätterbalkar fungerar på liknande sätt som den hästdragna slätterbalken (se kap. 3.5.3), men den stora skillnaden är att de drivs av förbränningsmotorer. Den traktordragna slätterbalken monteras oftast bakpå traktorn, och både traktorn och klippaggregatet drivs av en motor till skillnad från klippaggregatet som dras av häst. Motormanuell slätterbalk drivs framåt av en motor som också driver klippaggregatet medan en person går bakom maskinen och styr den. Precis som hästdragen slätterbalk så kräver traktordragen och motormanuell slätterbalk att ytan är jämn och fri från grenar och annat som kan skada skäret (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 23).

Kulturarvsvärde: Lågt. Användandet av dessa maskiner är förhållandevis vanligt och berättar lite om hur gräsmattor sköts historiskt. De kan dock bidra till bevarandet av det biologiska kulturarvet genom att ängsmarken brukas och tekniken är lik den för hästdragen slätter, men om det är traktor som används förutsätter det att den inte kompakterar eller kör sönder ytan.

Upplevelsevärde: Lågt. Motordrivna redskap är en vanlig syn och bidrar ofta med ett negativt inslag i miljön form av buller och avgaser. De har också ett lågt pedagogiskt värde ur en historisk synvinkel, eftersom brukandet av dessa maskiner är förhållandevis modernt.

Buller: Högt. Både traktordragen och motormanuell slätterbalk drivs av förbränningsmotorer som generellt bidrar med oönskat buller som stör och minskar känslan av att befinna sig i en historisk miljö.

Drivkraft: Motordriven.

Tabell 5. Traktordragen och motormanuell slätterbalk

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Lågt	Högt	Motordriven

3.5.6. Cylindergräsklippare dragen av häst

Användningsområde: prydnadsgräs, bruksgräs

Klipp-princip: klippande

I England har cylindergräsklippare historiskt sett dragits med häst, men det har inte hittats några belägg för att den använts på detta sätt i Sverige förrän under andra världskriget (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 18-19). I Sverige får denna metod anses förhållandevis modern och som ett alternativ till den motordrivna cylindergräsklipparen.

Klippaggregatet bygger på likande princip som den handhållna cylindergräsklipparen. Föraren kan här antingen sitta på aggregatet som dras bakom hästen, eller gå bredvid hästen och leda. Det går att koppla på extra aggregat för att öka bredden, och metoden är särskilt effektiv på stora, jämna ytor med få hinder som hästen måste väja för (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 18-19). Om hästdragen cylinderklippare används på prydnadsgräs bör hästen bära särskilda skor som skyddar gräsmattan från hovtramp.

Kulturarvsvärde: Lågt. Hästdragen cylinderklippare har ingen större historisk användning i Sverige och säger därför inte mycket om den tekniska eller samhällshistoriska utvecklingen ur ett svenskt historiskt perspektiv. Skötselmetoden har liten betydelse även för det biologiska kulturarvet.

Upplevelsevärde: Högt. Som tidigare konstaterats är hästar ett ovanligt och uppskattat inslag. Metoden är dessutom tyst och kan inge en känsla av att platsen är historisk och stärka autenticiteten. Metoden är dock inte historisk i ett svenskt sammanhang och därför är det pedagogiska värdet lågt.

Buller: Lågt. Ekipaget ger ifrån sig ett lågt ljud när det rör sig framåt och bladen som snurrar, men inget som bedöms störa ljudmiljön.

Drivkraft: Hästdriven.

Tabell 6. Cylindergräsklippare dragen av häst

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Högt	Lågt	Hästdriven

3.5.7. Rotorgräsklippare

Användningsområde: Bruksgräs

Klipp-princip: roterande

De första handhållna rotorgräsklipparna i Europa börjar produceras på 1950-talet av svenska företaget Klippo (Maskinklippen, u.å.). På 80-talet kommer även den åkbara rotorgräsklipparen (Husqvarna museum (u.å.).

En rotorgräsklippare har knivar som roterar runt en axel i hög hastighet och slår av gräset (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 13). Alla rotorklippare drivs av en motor, det vanligaste är förbränningsmotor. Det finns batteridrivna modeller men de har ofta ännu för låg kapacitet för att användas på större ytor. Rotorklipparen är mindre känslig för ojämnheter och skräp än cylinderklipparen, men ger inte heller ett lika jämnt resultat vilket främst spelar roll på prydnadsgräsmattor med höga krav. Knivarna sitter i ett aggregat som i sin tur kan monteras på olika åkbara fordon, oftast en trädgårdstraktor med aggregatet undertill eller en frontklippare med aggregatet framtill och där föraren sitter i fordonen och manövrerar. Aggregat finns i många storlekar, de större kan ha en bredd upp till 3,5 m. Det, i kombination med att föraren åker i fordonet, gör den åkbara rotorgräsklipparen väldigt effektiv på stora ytor med få hinder (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 13).

Aggregatet kan också sitta på en handhållen gräsklippare där föraren knuffar aggregatet framför sig. Handgräsklipparen är effektiv på mindre ytor (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 13).

Kulturarvsvärde: Lågt. Rotorgräsklipparen är modern och mycket vanlig, och har därför lågt värde inom alla bedömningsområden för kulturarvsvärde.

Upplevelsevärde: Lågt. På grund av att den är modern och vanlig så bidrar den inte till några ökade upplevelsevärden. Det höga ljudet från förbränningsmotorn minskar upplevelsen av att befinna sig i en historisk trädgård.

Buller: Högt. Ljudet från motorn stör ljudmiljön.

Drivkraft: Motordriven

Tabell 7. Rotorgräsklippare

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Lågt	Högt	Motordriven

3.5.8. Motordriven cylindergräsklippare

Användningsområde: paradgräs, bruksgräs

Klipp-princip: klippande

Den motordrivna cylindergräsklipparen uppfinns med stor sannolikhet i samband med att även den åkbara rotorgräsklipparen får sitt genomslag runt 1980-talet (Husqvarna museum, u.å).

Precis som för de andra cylindergräsklipparna så bygger den motordrivna cylindergräsklipparen på tekniken med att ett vridet blad roterar mot ett vasst skär och klipper av gräset likt en sax. Tack vare sin stora kapacitet och möjligheten att klippa väldigt kort med ett jämnt resultat gör att cylindergräsklippare främst används på stora ytor med höga krav som golfbanor (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 13). Föraren sitter i fordonet och manövrerar.

De flesta cylindergräsklippare drivs av en förbränningsmotor. Det finns batteridrivna varianter men de har i dagsläget för låg kapacitet för att vara effektiva på större ytor (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 13).

Kulturarvsvärde: Lågt. Den motordrivna cylindergräsklipparen är modern och mycket vanlig, och har därför lågt värde inom alla bedömningsområden för kulturarvsvärde.

Upplevelsevärde: Lågt. På grund av att den är modern och vanlig så bidrar den inte till några ökade upplevelsevärden. Det höga ljudet från förbränningsmotorn minskar upplevelsen av att befinna sig i en historisk trädgård.

Buller: Högt. Ljudet från motorn stör ljudmiljön.

Drivkraft: Motordriven

Tabell 8. Motordriven cylindergräsklippare

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Lågt	Högt	Motordriven

3.5.9. Röjsåg med nylonlina, gräsklinga och knivbalk

Användningsområde: äng, högvuxen gräsmatta

Klipp-princip: roterande (nylonlina), skärande (gräsklinga), klippande (knivbalk)

Röjsågen gör sitt intåg på marknaden under andra hälften av 1900-talet, främst inriktad mot skogsbruket (Örsan, 2011, s. 17). Idag drivs de av antingen en förbränningsmotor eller ett batteri. De batteridrivna är inte lika effektiva som motordrivna, men är vanliga för mindre jobb som putsning av kanter (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 25). Röjsågen bärs antingen med stöd av en sele eller helt för hand. Den något nättare, handburna varianten benämns ofta som trimmer. Röjsågen är ett flexibelt redskap som klarar mycket ojämn terräng med många hinder. Till röjsågen kan man sedan koppla flera olika redskap, de som är mest relevanta för skötseln av gräs är nylonlina, gräsklinga och knivbalk. Nylonlinan snurrar i hög hastighet och slår av gräset vilket lämnar en söndertrasad snittyta på gräset. Den används ofta för att putsa kanterna där gräsklipparen inte kommit åt (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 25). Gräsklingan är gjord i metall och har vassade blad i varierande utformning som skär av gräset. Den klarar tjockt gräs, örter och mindre sly (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 25). Knivbalken har två rader vassade blad som förs i sidled över varandra och klipper av gräset (Svensson & Moreau, 2012, s. 38).

Kulturarvsvärde: Lågt. Med hänsyn till det biologiska kulturarvet kan röjsågens olika tillbehör erbjuda ett nästan likvärdigt resultat. Röjsågen är dock modern och mycket vanlig, och har därför lågt värde inom alla andra bedömningsområden för kulturarvsvärde.

Upplevelsevärde: Lågt. På grund av att den är modern och vanlig så bidrar den inte till några ökade upplevelsevärden. Ljudet av röjsågen minskar upplevelsen av att befinna sig i en historisk trädgård. Ljudet från motorn blir obetydligt om man använder en batteridrivna modell, men ofta väsnas de lite ändå när lina/klingan går emot växtmaterialet på ett sätt som kan upplevas störande i en historisk miljö.

Buller: Högt. Om röjsågen drivs av en förbränningsmotor så stör det ljudmiljön, detta kan minskas genom att använda en batteridrivna modell.

Drivkraft: Motordrivna/batteridrivna

Tabell 9. Röjsåg

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Lågt	Högt	Motordrivna/ batteridrivna

3.5.10. Robotgräsklippare

Användningsområde: paradgräs, bruksgräs

Klipp-princip: roterande

Robotgräsklipparen gjorde sitt intåg på marknaden under 2000-talet (Husqvarna museum, u.å.) Den är batteridrivna och klipper gräs på 2-6 cm höjd (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 20). Vassa blad sitter monterade undertill och slår av gräset genom att rotera i hög hastighet. Robotgräsklipparen är självgående och styrs genom en sensor som känner av vart området slutar tack vare nergrävda begränsningskablar. Roboten vänder också när den kör in i hinder vilket gör att den kan köra på ytor med enstaka uppstickande föremål, dock krävs det att ytan i övrigt är jämn. Till skillnad från andra metoder så kan robotgräsklipparen köra i stort sett hela tiden och vid rätt förutsättningar ge ett väldigt jämnt resultat, dock inte lika bra som cylindergräsklipparen. I början av säsongen när gräset växer fort kan stödklippning behövas för att den inte hinner med, annars behövs endast tillsyn. En fördel med robotgräsklipparen är att den kan hjälpa till att bekämpa spansk skogssnigel. En nackdel är att den riskerar att skada igelkottar och bör därför inte köras under grynings- och skymningstimmarna (Holmqvist & Seiler, 2017, s. 20) Förutom det finns det också en risk att klipparen förstörs av åsknedslag, översvämning eller stjäls (IF, u.å.).

Kulturarvsvärde: Lågt. Robotgräsklipparen är modern och mycket vanlig, och har därför lågt värde inom alla bedömningsområden för kulturarvsvärde.

Upplevelsevärde: Lågt. Den är visserligen ett ovanligt inslag i historiska trädgårdar, men på grund av att den är modern så bidrar den inte till några andra ökade upplevelsevärden. Tvärtom kan den slående moderniteten minska känslan av autenticitet och av att befinna sig i en historisk miljö. Den är dock mycket tyst vilket i sig är positivt.

Buller: Lågt. Robotgräsklipparen ger inte ifrån sig något ljud som stör ljudmiljön.

Drivkraft: Batteridrivna

Tabell 10. Robotgräsklippare

<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
Lågt	Lågt	Lågt	Batteridrivna

3.6. Sammanställning av värdering

Sammanställd tabell med värderingen av samtliga skötselmetoder.

Tabell 11. Sammanställning

	<i>Kulturarvsvärde</i>	<i>Upplevelsevärde</i>	<i>Buller</i>	<i>Drivkraft</i>
<i>Bete</i>	Högt	Högt	Lågt	-
<i>Lie</i>	Högt	Högt	Lågt	Handdriven
<i>Slätterbalk dragen av häst</i>	Högt	Högt	Lågt	Hästdriven
<i>Manuell cylinder- gräsklippare</i>	Lågt	Högt	Lågt	Handdriven
<i>Traktordragen/ motormanuell slätterbalk</i>	Lågt	Lågt	Högt	Motordriven
<i>Cylinder- gräsklippare dragen av häst</i>	Lågt	Högt	Lågt	Hästdriven
<i>Rotor- gräsklippare</i>	Lågt	Lågt	Högt	Motordriven
<i>Motordriven cylinder- gräsklippare</i>	Lågt	Lågt	Högt	Motordriven
<i>Röjsåg</i>	Lågt	Lågt	Högt	Motordriven/ batteridriven
<i>Robot- gräsklippare</i>	Lågt	Lågt	Lågt	Batteridriven

4. Analys

Metoden bedöms som tillförlitlig eftersom den följer Unnerbäck's metod för *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, men något förenklad. Liknande sätt att bedöma med hjälp av en tabell används av Johansson et. al. i *Ekologisk uthållig parkskötsel – ett fullskaleexperiment i Bulltoftaparken, Malmö*, och kallas då ”checklistemetoden”.

Mina bedömningar bygger på att historiska metoder är värda att bevara, och att moderna metoder som är vanligt förekommande inte är det. Ett motargument till det är att ex. traktorn, som här bedöms ha lågt värde, absolut kan säga något om hur människorna i en närmre tid levt och vilken betydelse traktorns införande haft för deras arbets- och livssituation.

4.1. Vilken metod har högst kulturarvs- och upplevelsevärde?

För äng och högvuxen gräsmatta bedöms lie och slätterbalk dragen av häst som värdefulla ur både ett kulturarvs- och upplevelseperspektiv. För högvuxen gräsmatta tillkommer även bete som har högt värde. De är inte bränsledrivna och har lågt buller och kan därför bedömas som bra metoder att välja i en historisk trädgård för äng och högvuxna gräsmattor. Sämst ur dessa perspektiv är den motormanuella och traktordragna slätterbalken samt röjsågen. Dock bör nämnas att röjsågen har andra kvaliteter som ex. flexibilitet och möjlighet att köra mindre ytor med batteridrift.

För bruksgräsmatta är lien och bete de metoder som både bedöms ha högt kulturarvs- och upplevelsevärde. Beroende på när i tiden trädgården är anlagd så är den manuella cylindergräsklipparen ett alternativ. Tittar man enbart till upplevelsevärde hamnar även hästdragen cylindergräsklippare högt. Rotorgräsklippare och motordriven cylindergräsklippare bedöms som sämst, de har lågt kulturarvs- och upplevelsevärde och bullrar mycket. Robotgräsklipparen är ett alternativ, även om kapaciteten är något mer begränsad. Dess väldigt moderna intryck bedöms sänka upplevelsen av en historisk trädgård mer än de övriga

metoderna, men det kan å andra sidan vägas upp av att den är tyst och ett förhållandevis diskret inslag.

För prydnadsgräsmatta är lien den enda metoden som får ett högt värde ur både kulturarvs- och upplevelseperspektiv. Den manuella cylindergräsklipparen är ett gott alternativ som historisk metod trots dess låga kulturarvsvärde. Cylindergräsklippare dragen av häst har högt upplevelsevärde och passar om det är stora ytor som ska klippas, men om det är mindre ytor är det inte en lämplig metod. Inte heller den motordrivna cylindergräsklipparen lämpar sig för små ytor. Robotgräsklipparen däremot passar utmärkt på små ytor och ger ett gott resultat, den är tyst och diskret men slående modern vilket minskar känslan av att trädgården är historisk.

Bedömningen av vad som har högt och lågt värde görs ur ett nutida perspektiv. Det talas om sällsynthet och vad som är en vanlig företeelse idag och att det kan sänka värdet. Detta kan givetvis förändras med tiden, en metod som inte bedöms som särskilt värdefull idag på grund av att den är vanligt förekommande kan vara väldigt värdefull att bevara i framtiden om den fasas ut av ny teknik. Våra moderna metoder kommer en dag att vara de historiskt korrekta sätten att sköta dagens anläggningar, den dag vår tid är historia. Att kontinuerligt göra medvetna val är därför viktigt.

Åldern på gräsmattan spelar roll. Bedömningen utgår från att alla metoder från innan ca 1940 är historiska och har då ett potentiellt kulturarvsvärde och värde för det biologiska kulturarvet och autenticiteten. Men om trädgården är från 1700-talet, så är det inte korrekt att använda en metod från slutet på 1800-talet, om det är historisk korrekthet man är ute efter. Om historisk korrekthet inte är målet, eller inte är möjligt, så kan ett mellansteg vara att använda en nyare metod med argumentet att den metoden med stor sannolikhet har använts i trädgården historiskt sett, men kanske inte då trädgården anlades. Ur ett pedagogiskt perspektiv bör dock besökare informeras om detta för att inte ge en falsk bild av vilka metoder som är tidsenliga, och i sig bli ett pedagogiskt inslag genom att berätta om att en trädgård aldrig står still.

5. Diskussion

Metoden för bedömning är tänkt att användas som ett hjälpmedel och en översikt över de metoder som finns att välja. Bedömningarna kan användas för att stärka argumenten att våga satsa på en historisk skötselmetod för gräs i trädgården. Dock är den inte tänkt att användas rakt av utan vidare analys av platsen. Varje plats är unik och skötseln av en historisk trädgård bör spegla hur den skötts historiskt sett för att bevara viktiga kulturarvsvärden. Dessutom finns det andra aspekter som behöver vägas in men som inte ryms i den här bedömningen, exempelvis ekonomi och arbetsmiljö.

Bedömningen av skötselmetoderna baseras till stor del på mjuka värden som upplevelser och känslor. Sådana värden varierar alltid mellan olika tidsepoker, kulturer och individer. Det är således svårt att göra en objektiv bedömning och att få med alla perspektiv. Det här arbetet har heller inte genomfört en direkt undersökning där personer fått svara på vad de ser som viktigt utan bedömningen har helt gjorts utifrån skriftliga källor vilket kan påverka resultatet.

Om vi verkligen vill bevara de historiska trädgårdarna kan de historiska skötselmetoderna närmast ses som ett måste. Enligt Riksantikvarieämbetets (2014, s. 3) definition av biologiskt kulturarv så är fortsatt brukande och skötsel ofta en förutsättning för kulturarvets fortlevnad och positivt för dess utveckling. En historisk trädgård med biologiskt kulturarv är med andra ord byggd på ett känsligt samspel av kontinuerlig skötsel genom århundraden, men som under det senaste seklet genomgått förändringar i och med nya maskiner och rationalisering av skötsel. Det biologiska kulturarvet som finns bevarat är viktigt att fortsätta vårda, när den historiska skötseln upphör riskerar vi att förlora de sista spillrorna som berättar om hur vårt landskap såg ut förr.

Peterson (2006, s. 69-70) menar att det som bevaras från vår tid snarare reflekterar vår nutid än vår historia. Vad kan bevarandet av historisk skötsel berätta om vår nutid? Något som påverkar vår nutid är att vi står inför klimatförändringar och minskad biologisk mångfald där vi människor har ett ansvar att försöka vända trenden. Att gå tillbaka till de förindustriella skötselmetoderna kan förutom att de bevarar ett kulturarv vara en investering för framtiden. Vi bevarar kunskapen om sätt att vårda vårt landskap utan redskap som drivs med fossila bränslen. Med mer

manuell skötsel blir det kanske ett naturligt steg att även återgå till den mer varierade gräsmattan, där högt gräs och inblandning av örter inte ses som brister. Detta gäller både historiska och moderna trädgårdsanläggningar. Ignatieva et. al. (2018, s. 42-43) identifierar gräsmattan som ett sätt att bidra till ökad biodiversitet i städer genom att skapa gräsmattor med en artsammansättning som mer liknar de tidiga ängarna och betesmarkerna i det svenska landskapet, med en lägre andel gräs och högre andel lågväxande örter. Denna typ av varierad gräsmatta med lägre skötselintensitet kanske skulle fungera väl ihop med historiska skötselmetoder.

Resultatet visar att de historiska skötselmetoderna kan bidra med upplevelsevärden för trädgårdens besökare. För den offentliga trädgården kan detta vara ett sätt att slå samman nytta med nöje: trädgården och det biologiska kulturarvet vårdas samtidigt som man erbjuder besökarna att uppleva en del av sitt immateriella kulturarv. Medan upplevelseperspektivet kan vara en viktig del i att motivera användandet av historiska skötselmetoder så måste det göras med en medvetenhet om riskerna att förvanska kulturarvet. Det är viktigt att undersöka vilka skötselmetoder som faktiskt är historiska på platsen, och att de utövas så korrekt som möjligt. Upplevelsevärdet bidrar i sig själv inte till bevarandet av kulturarvet, men kan öka viljan att värna om kulturarvet när det levandegörs. Om man inte lägger vikt vid att de metoder som används faktiskt är autentiska utan bara ska uppfattas så av besökare så riskerar man att inte föra det faktiska kulturarvet vidare, istället målar man upp och förstärker en fabricerad bild av vad vi idag tror är historiskt (Peterson, 2006, s. 53-54).

Allt detta till trots så kan konstateras att det viktigaste för en trädgårds överlevnad är att den sköts över huvud taget. Utan skötsel förfaller trädgården fort (Flinck, 2013, s. 13). Om inte resurser eller kompetens finns för att sköta en historisk trädgård med historiska skötselmetoder så är moderna skötselmetoder alltid bättre än att trädgården tillåts förfalla. Det går också att kombinera moderna och historiska metoder, till exempel kan de mest värdefulla ytorna skötas med historiska metoder medan andra ytor sköts med effektivare moderna metoder. Det samma gäller förenklingar av trädgården, allra helst ska den bevaras men om det inte är möjligt utan att delar av trädgården förfaller så kan en förenkling vara försvarbart för att rädda trädgårdens fortlevnad. Önskvärt är dock att dessa val görs medvetet och inte slentrianmässigt. Det är också bra om man innan förändringar görs i anläggningens utformning eller skötsel ser till att dokumentera nuläget i både text och bild och noterar vilka förändringar som görs för att man i framtiden ska kunna följa trädgårdens utveckling när de fysiska spåren kanske suddats ut.

5.1. Vidare forskning

Under arbetets gång har flera nya frågeställningar dykt upp som tyvärr inte rymdes i detta arbete men som skulle kunna undersökas vidare.

I det här arbetet bedöms metoderna endast utifrån kulturarvsvärde, upplevelsevärde, och buller. Det hade varit intressant att komplettera bedömningen med ekonomiska, ergonomiska och hållbarhetsaspekter. Ekonomin väger i många fall tyngst i slutändan, och att se hur de olika skötselmetoderna förhåller sig till varandra med tanke på pris, tidsåtgång etc. skulle vara värdefullt. Det är också viktigt att ha personalens ergonomi i åtanke, och att ständigt arbeta mot miljövänliga och hållbara förbättringar.

Undersökningen för gräs hade kunnat vidgas upp till att beröra övriga delar av historisk skötsel av gräs som kantskärning, vältning och uppsamling av hö. Det hade också varit intressant att göra samma bedömningsprocess även för andra skötselobjekt i trädgården. Hantverkslaboratoriet har i sin skriftserie identifierat häckar och grusgångar som objekt där kunskapsläget för historiska skötselmetoder är lågt, och dessa skulle kunna lämpa sig för en liknande bedömning som den för gräs.

I det här arbetet har ingen undersökning gjorts direkt mot besökare i historiska trädgårdar för att bedöma upplevelsevärden. Att undersöka hur de historiska skötselmetoderna kontra de moderna faktiskt uppfattas av besöksgrupper skulle vara mycket intressant och tillföra värdefull kunskap om skötselmetodernas bidrag till upplevelsevärdet.

Referenser

- Andersson, C. & Feinhals, K. (2007) *Kulturarvsturism – för vem och i vilket syfte? En studie kring kulturarv som besöksmål*. Institutionen för Service Management, Helsingborg: Lunds Universitet Campus Helsingborg.
<http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/1353248>
- Boverket (2007) *Landskapets upplevelsevärden – var finns de och vilka är de?* Karlskrona: Boverket.
https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/landskapets_upplevelsevarden.pdf (Direktlänk, 2021-01-03)
- Flinck, M. (1994) *Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Flinck, M. (2013) *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Holmqvist, K. & Seiler, J. (2017) *Skötsel av historiska trädgårdar. Gräsmattor*. Hantverkslaboratoriet. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3476>
- Husqvarna museum (u.å) *Gräsklippare i 100 år!*
<http://husqvarnamuseum.se/se/grasklippare-i-100-ar/#:~:text=%C3%85r%202011%20lanserades%20den%20f%C3%B6rsta,000%20%C3%A5kr%C3%A4sklippare%20av%20Rider%2Dmodell.>
(2021-01-03)
- Icomos (1982) *Florens-deklarationen. Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap*. Översatt till svenska 2009. http://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/Florensdeklarationen_1982.pdf (Direktlänk, 2021-01-03)
- IF (u.å.) *Robotgräsklippare*.
<https://www.if.se/privat/forsakringar/hemforsakring/villaforsakring/robotgrasklippare>
- Ignatieva, M., Florgård, C. Lundin, K. (2018) Lawns in Sweden. History and etymological roots, European parallels and future alternative pathways. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. 75, 26-47.
https://www.slu.se/globalassets/ew/org/inst/_sol/la/laforskning/lawn/bht_7_5_ignatieva.pdf (Direktlänk, 2021-01-03)
- Johansson, C., Persson, J., Schroeder, H., Gunnarsson, A., Hammer, M., Gyllin, M. (2011) *Ekologisk uthållig parkskötsel – ett fullskaleexperiment i Bulltoftaparken, Malmö*. (Landskap trädgård jordbruk, Rapport 2011:2).

- Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-5-200>
- Maskinklipppet (u.å.) *Klippo- en svensk klassiker*.
<https://www.maskinklipppet.se/klippo-en-svensk-klassiker>
- Nationalencyklopedin (u.å.) *Trädgård*,
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/tr%C3%A4dg%C3%A5rd>
- Nolin, C. (1999) *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Stockholm: Byggförlaget.
- Palmquist (2020) *Häst inom kommunal skötsel – en möjlig väg till hållbar stadsutveckling*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet. Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.
https://slu.primo.exlibrisgroup.com/permalink/46SLUB_INST/1sl36d2/alma9920863461805121
- Persson, B. (1998) Skötselmanual 98. *Tidningen Utemiljö*, nr 8 1998
<https://docplayer.se/116733733-Skotselmanual-98-av-bengt-persson.html>
 (2021-01-03)
- Peterson, A. (2006) *Farms between Past and Future. Local perspectives for farm planning, design and the new production of landscape values*. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
https://slu.primo.exlibrisgroup.com/permalink/46SLUB_INST/1sl36d2/alma990003333640605121
- Riksantikvarieämbetet (2014) *Beslut om kulturresevat: vägledning för tillämpning av miljöbalken*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/6538/Varia%202014_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Riksantikvarieämbetet (2014) *Biologiskt kulturarv. Växande historia*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3760>
- Statens fastighetsverk (2015) *Parkvård i kulturmiljö. Råd och erfarenheter*. (Rapport 20150601) Stockholm: Statens fastighetsverk.
<http://andrestromqvist.se/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/parkvard-lag.pdf> (Direktlänk, 2021-01-03)
- Stenbäcken, M. (2007) *Betesdjur eller maskiner på långgräsytor i urban miljö? – alla fall är unika!* Examensarbeten inom Landskapsingenjörsprogrammet 2007:29. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
https://slu.primo.exlibrisgroup.com/permalink/46SLUB_INST/1sl36d2/alma9920863792405121
- Stenholm Jakobsen, R. (2015) *Liehandboken*. Göteborg: Göteborgs universitet.
<http://hdl.handle.net/2077/38535>
- Svensson, J. & Moreau, A. (2012) *Ängar*. [Faktablad] Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jönköping: Jordbruksverket.
https://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_ovrigt/ovr3_10.pdf (Direktlänk, 2021-01-03)

- Tandre, A (2014) *Parkanläggningar som biologiskt kulturarv*. [Faktablad] Vårda väl. Visby: Riksantikvarieämbetet.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-4022>
- Thunström, P (2017) *Traktorernas intåg. Teknik, produktion och marknadsföring i Sverige under introduktionstiden 1905–1930*. Lic. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
https://pub.epsilon.slu.se/14489/1/thunstrom_p_170811.pdf
- Unesco (1972) *Konvention om skydd för världens kultur- och naturarv* (Världsarvskonventionen) <http://www.unesco.se/wp-content/uploads/2015/11/Vaerldsarvskonventionen.pdf> (Direktlänk, 2021-01-06)
- Unesco (2003) *Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/convention> (2021-01-03)
- Unnerbäck, A. (2002) *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3644>
- Örsan, L. (2011) *Lie eller röjsåg? – Förslag till en jämförande studie*. Göteborg: Göteborgs universitet. <http://hdl.handle.net/2077/26753>